

РОЛЬ МУЗИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ВИКОНАВСТВА У СОЦІАЛЬНІЙ АДАПТАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Оксана Граб, провідний концертмейстер

Вінницький державний педагогічний
університет імені Михайла Коцюбинського (Україна)

Олександр Граб, вчитель-методист, вчитель вищої категорії,
фізико-математичний ліцей №17 м. Вінниця (Україна)

THE ROLE OF MUSICAL INSTRUMENTAL PERFORMANCE IN THE SOCIAL ADAPTATION OF CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Grab Oksana, leading accompanist of Art Disciplines of Preschool and Primary Education,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, (Ukraine)

Grab Oleksandr, teacher-methodologist, teacher of the highest category of Physics and
Mathematics Lyceum No. 17, Vinnytsia (Ukraine)

***Анотація.** У статті висвітлено роль музичного мистецтва в соціальній адаптації дітей з особливими потребами, підготовки їх до інструментального виконавства, виховання засобами музичного мистецтва, залучення до музики та виконавської творчої діяльності; пробудження в дітей інтересу до мистецтва та формування в процесі виконання інструментальних музичних творів, залучення до світових цінностей та європейської музичної культури.*

***Ключові слова:** музичне інструментальне виконавство, музичне мистецтво, інструментальні музичні твори, особливі освітні потреби, дошкільний та молодший шкільний вік.*

***Abstract.** The article highlights the role of musical art in the social adaptation of younger schoolchildren, the features of preparing children for instrumental performance, the formation of aesthetic competence of children of primary school age by means of musical art, their involvement in music and performing and creative activities; awakening in children an interest in art and the formation of the personality of a younger schoolchild in the process of performing instrumental musical works, engaging children in world values and European musical culture.*

***Keywords:** musical instrumental performance, musical art, instrumental musical works, special educational needs, preschool and primary school age.*

Удосконалення мистецької освіти в контексті формування музичної компетентності дошкільників та учнів початкової школи, з'ясування педагогічних методів і засобів на заняттях мистецької галузі відповідно до вимог сучасної освіти та європейських стандартів є важливими питаннями. Нова гуманістична програма освіти спрямована на розвиток творчого потенціалу особистості дитини з особливими освітніми потребами. В дитинстві у дітей формується новий рівень самосвідомості. На важливості «наступності дошкільної та початкової освіти» наголошує Т. Кривошея [3, с. 349]. «У молодшому шкільному віці відбувається збагачення емоційної сфери дитини, її розвиток, що проявляється у вмінні усвідомлювати, сприймати, аналізувати речі та події», підкреслює Н. Олійник [5, с. 304]. З цієї точки зору необхідно покращити систему освіти та виховання, оскільки розвиток естетичної освіти визначає рівень духовної культури українців, враховуючи освітні процеси європейської інтеграції.

Так «Національна стратегія розвитку інклюзії на період до 2029 року» визначає основні напрями організації інклюзивної освіти, її доступність для кожної дитини, застосування різних засобів, в тому числі і мистецьких задля покращення розумової і творчої діяльності дітей з особливими потребами. Основні концептуальні положення розвитку педагогічної освіти відображені в таких державних нормативних документах, як Закон України «Про освіту», «Базовий компонент дошкільної освіти», «Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді», «Концепція розвитку педагогічної

освіти», «Стратегія національно-патріотичного виховання» та інших інструктивних документах Міністерства освіти України.

Інклюзивний потенціал музичної освіти та включення дітей з особливими потребами в активне суспільне життя відображено в наукових працях Н. Овчаренко, В. Кащенко, А. Колупаєвої, Л. Комісарової, І. Левченка, Л. Масол, С. Мащенко, О. Медведєвої, Г. Падалки, О. Парасочки. Щоб надати теоретичне обґрунтування проблеми музично-виконавської діяльності дітей з особливими освітніми потребами, дослідники визначають способи, за допомогою яких можна підвищити її розвиток. А саме за допомогою матеріалу колективного музикування, найкращих умов і ефективних методів керівництва нею. Методи дослідження передбачають системну організацію музично-виконавської діяльності дітей з особливими потребами.

Метою статті є організація музично-виконавської діяльності дітей з особливими потребами в процесі їхньої соціалізації в контексті євроінтеграції.

Багато дослідників музичної освіти давно звертали увагу на те, що розвиток дітей з особливими потребами стає ефективнішим в процесі музичного виховання. Вони відмічають, що творчі та виконавські ініціативи є засобами, які можуть стимулювати та активізувати навчання. Так відомий український педагог Б. Яворський вважав її важливим інструментом для емоційного та раціонального пізнання, який служить основою для реалізації творчих здібностей дітей. Г. Костюк переконаний, що особиста участь у виконавстві сприяє музичному розвитку учнів. Кожна дитина має певний талант виконавця і композитора, тому першочергове завдання пробудити музичну творчість. Тобто звертати увагу на те, як вони співають, грають, імпровізують. Ідея, використання музичного інструментарію для залучення дітей до колективної музичної діяльності, є актуальною для сучасної загальної і музичної освіти, а також є засобом соціалізації дітей з особливими освітніми потребами. Також музичний інструментарій дозволяє «поєднати творчі здібності дітей з різними видами музичної діяльності» [1, с. 60].

У своїх дослідженнях Н. Ветлугіна, Е. Бальчітіс, Л. Грабець, З. Жофчак вивчали можливості активізації та покращення фізичного розвитку дітей засобами музики. Вони надають перевагу співу та слуханню музики як основним засобам розвитку ритмічного, методичного та гармонічного слуху, головних структурних компонентів музикальності. Ми вважаємо, що сучасна музична діяльність дітей з особливими освітніми потребами не повинна обмежуватися співом і слуханням творів, оскільки це пасивний процес і не може бути основним засобом загального музичного розвитку. Творчий імпульс у дітей завжди проявляється в їхньому бажанні брати активну участь у творчій самодіяльності, а не просто споглядати чи механічно виконувати задумане. Відомо, що викладачі, які використовують хоровий спів як метод навчання музиці, стикаються з труднощами, особливо коли вони працюють з дітьми з особливими освітніми потребами.

За дослідженнями вчених, фізіологічне формування голосового апарату завершується лише після десятого року життя. Крім того, широкий діапазон співочих голосів у молодших школярів значно обмежує різноманітність вокального репертуару, який вони можуть вибрати. Через обмежений час, відведений на музичну діяльність, вчитель не в змозі приділити достатню увагу дітям, які не дуже добре володіють інтонацією, і таких дітей є багато в кожному класі. До 50% учнів у класі мають труднощі з дотриманням співочої інтонації. Тому теорія компенсації музичних здібностей, розроблена Г. Костюком, повинна стати основою музичного розвитку, щоб залучити учнів до активної участі в інструментальному музикуванні.

Система музичного розвитку дітей була розроблена відомим композитором Карлом Орфом, який враховував такі фактори, як особливість уяви, жвавість дітей, бажання займатися рухливими вправами, грою та інші фактори. Система К. Орфа спрямована на всебічне виховання особистості кожної дитини і включає майстерність педагога, елементарне активне музикування, багатий інструментарій, використання ритмічної діяльності як засобу розвитку музичних здібностей та творчих можливостей, уміння

рухатись та імпровізувати відповідно до програмного змісту музики. Всі ці елементи є важливими компонентами, які сприяють розвитку продуктивної музично-виконавської творчості у дітей. Система К. Орфа також сприяє розвитку різноманітних творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку. З іншого боку, багато педагогів стверджують, що це не допомагає учням навчитися вдумливо сприймати музику, виконувати її. Практичне вивчення цього питання дає підстави вважати, що система К. Орфа, поєднана зі структурними елементами музичних занять та за допомогою спеціально розробленої методики, може бути з успіхом використана для розвитку музичного мислення дітей молодшого шкільного віку, розвитку їхньої творчості. Створення відповідного чеського варіанта «Шульверка», розробленого професором В. Пош і композитором П. Ебенем, є доказом цього. В цій системі пісні, що виконані на ритмічних інструментах переважають імпровізаційні інструментальні акомпонементи, використовуються мелодичні інструменти для ритмічної та мелодичної імпровізації.

У республіці Польща розроблена система музичного навчання, яка наслідуює «орфівський» принцип з деякими змінами, що робить процес навчання більш цікавим завдяки введенню різноманітних музичних інструментів. На наш погляд, популярність системи К. Орфа та подібних систем у країнах Євросоюзу пов'язана з тим, що елементарне активне музикування доступне для всіх дітей і є захоплюючим видом музичної діяльності для дітей з особливими освітніми потребами. Уроки самостійної музики забезпечують рівні умови для всіх дітей.

Звичайно, самостійна музична діяльність є ефективним засобом досягнення мети загальної музичної педагогіки – підготовки активного, компетентного слухача музики. Формування нових динамічних стереотипів найлегше відбувається в ранніх роках дитинства, а музичні заняття корисні вже в дошкільному віці. Відсутність активного інструментального виконання в освітньому процесі дітей призводить до штучної паузи в їх музичній практиці після дошкільного музичного виховання, що призводить до невиправданої перерви в розвитку.

Сучасні умови розвитку суспільства вимагають від освітян застосування методів музичного навчання та розвитку дітей на високохудожніх творах. Одним із таких методів є самостійна музична діяльність, яка на матеріалі колективного інструментального виконавства на початковому етапі навчання створює міцні основи для музичного розвитку дітей з особливими освітніми потребами. Така діяльність допомагає краще сприймати матеріал.

На нашу думку, вдосконалення і збільшення кількості складових елементів музичної діяльності (інструментальне виконання) повинно бути корисним для вирішення складних навчально-виховних завдань, які виникають у сучасних освітніх умовах. Цей процес повинен бути раціонально поєднаний з іншими видами музичної діяльності. Його навчальні можливості розширюються за допомогою самостійної музично-практичної діяльності, що дозволяє краще зрозуміти структурну канву і характер творів.

Слухання музики – це важка діяльність, яку важко визначити. В порівнянні з іншими видами музичного мистецтва, активність і усвідомленість сприйнятого виглядають непомітними та досить пасивними. Згідно з аналізом, навчальний матеріал, який використовується для ритмічного навчання, переважно репродуктивний, а не творчий. Як наслідок, «практичні навички дітей, такі як імпровізація, самостійний підбір ритмічного супроводу до пісень, танців, маршів, передача образно-емоційного змісту через виразність рухів і практичне музичне виконання, часто є лише окремими компонентами музичного навчання в молодшому шкільному віці, які є найсприятливішим для розвитку музики» [6, с. 115]. Дітям складно аналізувати текст музичного твору, виділяти важливе. Вони не вміють абстрактно мислити та розмірковувати в теоретичному аспекті, оскільки судження є складною формою мислення. Це дуже важливо для музично-творчої діяльності, оскільки головне при розвитку самостійних музичних умінь і навичок – це розумне застосування виконавських умінь та знань.

Інструментальне виконання, яке супроводжується внутрішнім приспівуванням, тобто рухом голосових зв'язок, які відтворюють ритмічну канву музики та регулюються відповідно до звукового малюнка, має важливе значення для дітей з недостатньою слухо-вокальною координацією, і має позитивний вплив на розвиток дітей з особливими потребами. Відповідно до експериментального дослідження В. Лапченко, виявлення музичних здібностей учнів початкових класів, гармонійне поєднання різних видів музичної діяльності під час навчання дозволяє їх залучити в процес музикування в рівних умовах, оптимально поєднати гру та спів, інструментальне виконання та слухання музичних творів, які є ефективними методами розвитку та активізації самостійної музичної діяльності. Співвідношення гри та співу є основою для єдності художнього та технічного розвитку дітей з особливими освітніми потребами. «Нагромадження певного музично-практичного досвіду у дітей є важливою умовою успішного розвитку самостійної музичної діяльності, добре засвоєні форми співу та музично-ритмічний супровід роблять творчість молодших школярів яскравішою та повною, незалежно від їх природних здібностей» [7, с. 19].

Особливість виконавських музичних умінь полягає в тому, що вони поєднують знання з певними діями, пов'язаними зі сприйняттям музики. На першому етапі формується набір певних музично-слухових уявлень, а на другому етапі ці уявлення перетворюються на знання. «Удосконалення самостійних умінь є основою формування теоретичних і практичних навичок самостійної музичної діяльності. А володіння такими навичками визначає рівень сформованості навичок виконавської музичної діяльності» [4, с. 72]. Багато речей впливають на здатність самостійно порівнювати музичні твори. Це включає ступінь складності музики, здатність ідентифікувати спільні та відмінні елементи, а також різноманітність мислення. «Порівняння музичних творів і контрастність їх частин відкривають безмежні можливості для творчого мислення музикантів. Вміння виділити найважливіше є наступним компонентом інтелектуального способу самостійної музичної діяльності» [1, с. 60].

Зважаючи на вищесказане, музична освіта передбачає доступність навчання для кожної дитини, застосування різних мистецьких засобів задля покращення розумової, фізичної і творчої діяльності дітей з особливими потребами. Інклюзивний потенціал музичної освіти полягає у включенні дітей з особливими потребами в активне суспільне життя шляхом музично-виконавської діяльності; у визначенні способів, за якими можна підвищити психічний та фізіологічний розвиток за допомогою матеріалу колективного музикування, найкращі умови і ефективні методи керівництва музичною інструментальною діяльністю.

Список використаних джерел

1. Андрійців О.М. Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку засобами музичного мистецтва. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : матеріали VIII Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції 26-27 березня 2024 року*. Вінниця. С. 60–62.
2. Колупаєва А. В. Інклюзивна освіта в контексті реалій сьогодення. Практика управління закладом освіти. Київ: ТОВ «Міжнародний центр фінансово-економічного розвитку України», 2010. № 4. С. 8–12.
3. Кривошея Т. М. Наступність у навчанні та вихованні дітей дошкільного і молодшого шкільного віку в педагогічній спадщині Я. А. Коменського. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка: збірник наукових праць*. 2009. № 28. С. 349–354.
4. Мальов С.В. Формування естетичної компетентності дітей молодшого шкільного віку: методичний посібник. Вінниця. Вид-во «Твори», 2024. 120 с.
5. Олійник Н. А., Білик Т. С., Басюк А. М. Формування толерантності у молодших школярів. *Перспективи та інновації науки. (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*, 2022. № 6 (11). С. 299–309.

6. Тодосієнко Н. Л., Барановська І. Г. Формування мистецької компетентності дітей як необхідна складова професійної підготовки майбутніх учителів. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова*. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти. Київ. 2024. Вип. 32. С.115–124. <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series14.2024.32.15>
7. Тодосієнко Н. Л., Коваль Т. В., Граб О. Д. Арт педагогіка в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: перспективи та творчий потенціал. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія : Педагогіка і психологія. Вінниця, 2024. Вип. 76. С. 19–27. <https://vspu.net/nzped/index.php/nzped> Фахове видання (Б).<https://doi.org/10.31.652/2415-7872-76-19-2703.pdf>

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ СОЦІАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ЗАСОБАМИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Марина Давидюк, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і освітнього менеджменту,

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (Україна)

IMPLEMENTATION OF EUROPEAN EXPERIENCE OF SOCIAL INTEGRATION OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS BY MEANS OF VOLUNTEER ACTIVITY

Maryna Davydyuk, PhD in Pedagogy, Associate Professor, Department of Pedagogy and Educational Management, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (Ukraine).

***Анотація.** У статті представлено приклади успішного використання волонтерської діяльності для соціальної інтеграції дітей з особливими потребами в європейських країнах. Визначено репертуар соціальних ролей і соціально-етичних навичок, що формуються і розвиваються у дітей в ході участі у волонтерських проєктах. Окреслено шляхи імплементації досвіду європейських волонтерів у вітчизняних умовах.*

***Ключові слова:** інклюзивне волонтерство, соціальні навички, діти з особливими потребами, самореалізація*

***Annotation.** The article provides examples of successful use of volunteer activity for social integration of children with special needs in European countries. The repertoire of social roles and socio-ethical skills that are formed and developed in children in the course of participation in volunteer projects is determined. The ways of implementing the experience of European volunteers in domestic conditions are outlined.*

***Keywords:** inclusive volunteering, social skills, children with special needs, self-realization*

Волонтерська діяльність у сучасному світі набула статусу одного з провідних чинників розвитку громадянського суспільства: її зміст і результати втілюють ціннісні орієнтири людства – прагнення до миру, свободи, безпеки, стабільності і справедливості. Волонтерство є засобом здобуття нового досвіду, нових знань і навиків, соціальних компетентностей для людей будь-якого віку, статусу, національності.

Дослідження соціального ефекту волонтерства свідчать, що воно може відігравати велику роль у навчанні людей з інвалідністю, дітей з особливими потребами та сприяти подальшому їх залученню до нових соціальних і культурних контекстів.